

Obnova

Časopis za kulturu, društvo i politiku

10. BROJ | LISTOPAD 2018

TEMA BROJA
Konzervativna revolucija

Obnova

Časopis za kulturu, društvo i politiku

Listopad, 2018. godine

Obnova

Časopis za kulturu, društvo i politiku

NAKLADNIK

Udruga „Obnova“

ZA NAKLADNIKA

Marko Paradžik

UREDNIŠTVO

Davor Dijanović, Marin Sabolović

GLAVNI UREDNIK RUBRIKE „UMJETNOST“

Ante Brešić Mikulić

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Marko Paradžik

TAJNICA UREDNIŠTVA

Nikolina Rodić

LEKTURA

Tihana Pšenko Miloš

RECENZENTI

FOTOGRAFIJE UZ ČLANKE VEZANE ZA TEMU BROJA

Marko Paradžik i Janja Hrkač Paradžik

GRAFIČKI DIZAJN, PRIJELOM I PRIPREMA ZA TISAK

Brandiac

TISAK

Tiskara Zebra

ISSN

1849-0697

MREŽNE STRANICE

www.obnova.com.hr

E-MAIL

casopis.obnova@gmail.com

DAVOR DIJANOVIĆ
davor.dijanovic@gmail.com

MARKO PARADŽIK, MAG. IUR.
theodorospara@gmail.com

IVAN DADIĆ, UNIV. BACC. INC. NAUT
dada128@hotmail.com

TIHANA PŠENKO MILOŠ, MAG. EDUC. CROAT., MAG., MAG. COMM.
tihana158@gmail.com

MARKO MUSTIĆ, STUDENT SOCIOLOGIJE
marko.mustic@gmail.com

NIKOLINA RODIĆ, STUDENTICA EKONOMIJE
rodićnikolina@hotmail.com

DINO LJUBIĆ, STUDENT POMORSKOG FAKULTETA U SPLITU
uvelavristina@hotmail.com

PETAR ĆUJO, MAG. ART
cujo.petar@gmail.com

MARIO TOMAS, MAG. HIST
mariotms1@gmail.com

EDIN MUFTIĆ, MAG. HIST
eddin.muftic@gmail.com

TIHOMIR VUK, MAG. HIST
tvuk26@hotmail.com

LEO MARIĆ, MAG. HIST.
leo.maric91@gmail.com

JOSIP VDOVIĆ, MAG. HIST
josip.vdovic@hotmail.com

ANTONIO KARLOVIĆ, MAGISTAR POLITOLOGIJE
karlovic2202@gmail.com

DRAŽEN STOJANOVIĆ, MAGISTAR TEOLOGIJE
drazen_rama@hotmail.com

FRANJO MATANOVIC
franjomatanic@gmail.com

Sadržaj

Tema broja

MARKO PARADŽIK

Razgovor s odvjetnikom Krešimirom Planinićem 8

MARKO PARADŽIK

Carl Schmitt - Uvod u osnove filozofije prava konzervativne revolucije 16

DAVOR DIJANOVIĆ

Razgovor s Matom Mijićem 32

MARIO TOMAS

Evola i Jünger, tradicionalistička kritika 40

DINO LJUBIĆ

Razgovor s Karлом Starčevićem 51

LEO MARIĆ

Konzervativizam i revolucija u političkoj misli Josepha de Maistrea 56

NIKOLINA RODIĆ

Razgovor s Tanjom Trošelj Miočević 64

Razno

MARKO PARADŽIK

Prikaz knjige "Hrvati pod KOS-ovim krilom (završni račun Haaškog suda)" 72

TIHOMIR VUK

Djelovanje kardinala Alojzija Stepinca tijekom Drugog svjetskog rata 76

EDIN MUFTIĆ

Abdul-Malik i Kupola na stijeni – Razgradnja jednog mita 86

IVAN DADIĆ (DADO DADA)

Poganstvo i gospodin Lowes Dickinson (prijevod) 94

	PETAR ĆUJO Prikaz likovnog umjetnika (kiparstvo) 102
Umjetnost	EDIN MUFTIĆ Mahmud Darviš, Faze Anat 104
	MARKO PARADŽIK Recenzija predstave Tko je ubio Zvonka Bušića 111
	KALIOPA A. B. Šimiću 118
	ANTONIO KARLOVIĆ Moć dugih noževa, Njemačka, Wagner, Marija nakon raspeća, On, Patetika 119
	JOSIP VDOVIĆ Kapljica, Pjena 129
	DRAŽEN STOJANOVIĆ Stanodavac praznine 131
Književnost	FRANJO MATANOVIC Nenormalna normalnost, U боли ранjeni, Jedna jednakost koja postoji je, Sljedbenik religije Seks, Drugs & Rock'N'Roll, Seksualna religija, O Hendrixu i drugim stvarčicama, Crvene i crne marame 132
	MARKO MUSTIĆ Ugodan razgovor (kratka priča) 138
	MARKO PARADŽIK Odžak (kratka priča) 150

Poganstvo i gospodin Lowes Dickinson (prijevod eseja G.K.Chestertona)

AUTOR:

Ivan Dadić¹

Na novo poganstvo (ili neo-poganstvo) kakvo je Swinburne veličanstveno, a Walter Pater profinjeno propovijedao ne treba obraćati mnogo pažnje, osim kao na nešto što je iza sebe ostavilo neusporedive vratolomije engleskoga jezika. Novo poganstvo više nije novo te ni u jednom trenutku nije ni najmanje nalikovalo na poganstvo. Predodžbe o drevnoj civilizaciji koje je utisnula u javno mnjenje dovoljno su neobične. U fikciji i lakom štivu pojам „pagan“ neprestano se koristi za čovjeka koji je bez ijedne religije, dok ih je paganin općenito imao pola tuceta. Prema toj su se predodžbi pogani neprestano krunili cvijećem i posvuda neodgovorno plesali, dok su zapravo dvije stvari u koje je najbolja poganska civilizacija iskreno vjerovala bile poprilično strogo dostojanstvo i odveć stroga odgovornost. Pogani su se u prvom

¹ univ. bacc. ing. naut, Ul. Ruđera Boškovića 37, 21000 Split, dada128@hotmail.com

redu prikazivali kao pijanci i bezakonici, dok su zapravo povrh svega bili trezveni i ugledni. Hvaljeni su kao neposlušni, dok su u stvarnosti imali samo jednu veliku vrlinu – građansku poslušnost. Zavidi im se i divi kao besramno sretnjima, a imadoše samo jedan veliki grijeh – očaj.

Gospodin Dickinson², koji je među nedavnim piscima ovih i sličnih tematika najplodniji i najprovokativniji, preozbiljan je čovjek da bi upao u ove stare zablude o pukoj anarhiji poganstva. Da bi se podrezao taj helenistički entuzijazam, koji kao svoj ideal nema ništa drugo doli požudu i egoizam, nije nužno znati mnogo filozofije, već tek malo grčkoga. Gospodin Dickenson zna poprilično mnogo o filozofiji, kao i o grčkom. Njegova pogreška, ako on pogreške ima, nije ona kojoj podliježu sirovi hedonisti. No smatram kako kontrast između moralnih ideaala kršćanstva i poganstva kakvo on prikazuje (kontrast koji vrlo vješto prikazuje u članku „Dokle ćete?“ koji se pojavio u novinama *Independent Review*), sadržava neku dublju vrstu zablude. Po njemu ideal poganstva doista nije bio hir požude, slobode i neobuzdanosti, već ideal ispunjenoga i zadovoljnoga čovječanstva, a ideal kršćanstva bio je ideal askeze. Kada kažem kako smatram tu predodžbu sasvim pogrešnom o pitanju filozofije i povijesti, tada ni na trenutak ne govorim o nekom svojem idealnom kršćanstvu, niti o kakvom primitivnom kršćanstvu neokaljanom kasnijim događajima. Ja ne utemeljujem, kao mnogi moderni kršćanski idealisti, svoj argument na određenim stvarima koje je Krist rekao. Niti kao neki drugi kršćanski idealisti temeljim svoj argument na određenim stvarima koje je Krist zaboravio kazati. Uzimam povjesno kršćanstvo sa svim njegovim grijesima; uzimam ga kao što bih uzeo jakobinistički ili mormonistički ili koji god zbrkani i neugodni ljudski produkt, i kažem kako se njegova pokretačka sila ne nalazi u asketizmu. Kažem da točka razilaženja kršćanstva i poganstva nije bio asketizam. Kažem da sveti Šimun Stilit³ nije crpio nadahnuće iz asketizma. Kažem da se glavni kršćanski poticaj/poriv ne može opisati kao asketizam, čak ni u asketa.

Valjalo bi krenuti u raščiščavanje ove stvari. Postoji jedna općenita činjenica o povezanosti kršćanstva i poganstva koja je toliko jednostavna da će se mnogi na nju nasmijati, a koja je toliko važna da ju svi modernisti zaboravljaju. Glavna činjenica o kršćanstvu i poganstvu jest da je jedno došlo nakon drugoga. Gospodin Dickinson

2. Goldsworthy Lowes Dickinson (1862. – 1932.), povjesničar i učenjak, autor *The Greek view of life* (1896).

3. Sveti Šimun Stilit (390. – 459.) sirijski svetac, proveo je 37 godina na stupu, propovijedajući i živeći isposničkim životom.

govori o njima kao da su bili usporedni ideali. O paganstu govorи чак као да је он било новије и прикладније за ново doba. On upućuje на то да ће погански ideal бити коначно добро čovjeka. Ali ako je то tako, onda se barem moramo запитati, и то с нешто више znatiželje nego што on dopušta; зашто је čovjek који је пронашао то коначно добро под zvjezdanim svodom то исто добро ponovno odbacio? Pokušat ћу одговорити на ту iznimnu zagonetku.

Postoji само jedna stvar u modernom svijetu koja je stajala sučelice paganstu, само jedna stvar koja у tom smislu zna išta о paganstu. Ta је stvar kršćanstvo. Upravo је та činjenica slaba točka cijelogoga тога hedonističkoga neo-paganstva о којем sam govorio. Sve што autentično ostaje od drevnih himni i plesova Europe, sve што нам је nepatvoreno дошло из Febovih i Panovih festivala; sve se то може pronaći u festivalima kršćanske Crkve. Ako itko želi zgrabiti kraj lanca koji zapravo vodi до paganских misterija, onda mu је bolje zgrabiti lanac cvijeća на Uskrs, ili red kobasicu на Božić. Sve је друго у modernom svijetu kršćanskoga podrijetla, чак и ствари које се čine sasvim као protu-kršćanske. Francuska је revolucija kršćanskoga podrijetla. Novine су kršćanskoga podrijetla. Anarhisti također. Fizička је znanost kršćanskog podrijetla. Napad на kršćanstvo је kršćanskoga podrijetla. Postoji jedna и само jedna stvar за коју се може у било којем preciznom smislu kazati да је paganскога podrijetla, а то је kršćanstvo.

Prava razlika između paganstva и kršćanstva може se savršeno sažeti u razlici između paganских, tj. prirodnih kreposti и onih triju kreposti kršćanstva које rimska Crkva назива bogoslovnim krepostima. Poganske или racionalne kreposti су stvari poput правде te umjerenosti; и kršćanstvo ih је usvojilo. Tri otajstvene kreposti које kršćanstvo nije usvojilo, već iznjedrilo su vjera, nada i ljubav⁴. Moglo bi se sada mnogo jednostavnije и nebulozne kršćanske retorike unijeti u te tri riječi, ali ja se želim ograničiti на dvije očigledne činjenice о njima. Prva očigledna činjenica (u naznačenom kontekstu zablude о rasplesanim poganim), prva očita činjenica kažem, jest да су poganske kreposti правде и umjerenosti tužne kreposti, а tajanstvene kreposti vjere, nade и ljubavi su vesele и živahne kreposti. Druga činjenica која је još očiglednija jest да су poganske kreposti razumne te да су kršćanske kreposti vjere, nade и ljubavi u svojoj suštini nerazumne koliko god to mogu biti.

⁴ Izvorna riječ је *charity*, lat. *caritas*, grč. *ἀγάπη*. Na hrvatskom jeziku само „ljubav”, или „djelatna ljubav”. Radi lakoće čitanja koristim različite izraze, ali značenje se uvijek odnosi na *charity*.

S obzirom na to da je riječ „nerazumne“ podložna pogrješnom shvaćanju, stvar se može preciznije prikazati ako se kaže da svaka od ovih otajstvenih krepsti u svojoj prirodi sadržava paradoks te da to nije slučaj s bilo kojom tipičnom poganskom ili racionalnom kreposti. Pravda se sastoji od pronalaska te davanja određene stvari koja po pravu pripada određenom čovjeku. Umjereno se sastoji od pronalaska ispravne granice nekog određenog užitka i čvrstoga držanja te granice. Ali ljubav znači oprostiti ono neoprostivo, u suprotnom uopće nije krepost. Nada znači nadati se kada je sve beznadno, u suprotnom nije krepost. Vjera znači vjerovati u nevjerojatno, u suprotnom nije krepost.

Doista je poprilično zabavno zapažati razliku sudbine između ovih triju paradoksa u pomodnostima modernoga uma. Ljubav je danas u modi; užgao ju je oriјaški plamen Dickensa. Nada je danas u modi; našu je pažnju privukla iznenadna i srebrna trublja Stevensona. Ali vjera nije u modi i uobičajilo se sa svih strana prigovarati joj činjenicu da je paradoks. Svi podrugljivo ponavljaju poznatu djetinjastu definiciju vjere kao „moć vjerovanja u nešto za što znamo da nije istinito.“ A nije ni mrvicu paradoksalnija od nade i ljubavi. Ljubav je moć branjenja nečega za što znamo da je neobranjivo. Nada je moć ostajanja vedrim u okolnostima za koje znamo da su očajne. Istina je da postoji stanje nade koje proizlazi iz novih početaka i vedrih jutra, ali to nije krepost nade. Krepost nade postoji samo u potresima i pomrčinama. Istina je da postoji stvar koja se jednostavno naziva ljubav, a koja znači ljubav prema siromasima koji to zasluzuju. Ali ljubav prema onima koji zasluzuju nije ljubav, već pravda. Oni koji je ne zasluzuju su je potrebiti i ideal ili uopće ne postoji ili postoji samo za njih. Za praktične svrhe upravo u beznadnim trenutcima trebamo čovjeka s nadom; i krepost ili uopće ne postoji ili počinje postojati u tom trenutku. Točno u trenutku kada nuda prestaje biti razumna, tada počinje biti korisna. Dakle, stari poganski svijet kretao se savršeno jasno sve dok nije otkrio da je savršeno jasan put ogromna pogrješka. Bila je to plemenita i predivna razumnost koja je na smrtnoj postelji otkrila trajnu i vrijednu istinu, pravo naslijeđe za budućnost: otkrila je istinu da sama razumnost nije dostatna. Pogansko doba zaista je bilo zlatno doba ili Eden, prije svega u smislu da nikad više ne će biti vraćeno. I ne će biti vraćen u tom smislu jer, iako smo svakako veseliji od pogana i više u pravu od njih, nitko od nas ni s najvećim naporom snaga ne može biti razborit kao pogani. Tu golu nevinost intelekta nijedan čovjek ne može vratiti nakon kršćanstva, i to zbog vrsnoga razloga što svaki čovjek nakon kršćanstva zna da ono vodi na pogrješan put. Uzet

ču jedan primjer te nemogućnosti poganske jednostavnosti koji mi prvi pada na pamet. Najveći danak kršćanstvu u modernom svijetu je Tennysonova pjesma „Uliks“. Pjesnik kroz priču o Uliksu provlači koncept neutažive želje za lutanjem. Ali pravi Uliks uopće ne želi lutati, već želi doći kući. On prikazuje svoje junačke i nepokorive vrline u opiranju nevoljama koje ga zateknu, ali to je sve. Tu nema ljubavi prema pustolovini pustolovine radi; to je kršćanski proizvod. Tu nema ljubavi prema Penelopi Penelope radi; to je kršćanski proizvod. U tom bi se starom svijetu sve činilo jasno i bjelodano. Dobar čovjek bio je dobar čovjek, a zao čovjek zao. Radi toga nisu imali milosrđa, jer milosrđe je uviđavni agnosticizam prema složenosti duše. Stoga oni nisu imali umjetnost fikcije, tj. roman. Jer roman je tvorevina tajanstvene ideje milosrdne ljubavi. Za njih je ugodan krajolik bio ugodan, a neugodan krajolik neugodan. Stoga oni nisu imali pojma o romansi. Jer suština romanse tvrdi kako je stvar divnija što je opasnija; i to je kršćanska ideja. Jednom riječju, mi ne možemo rekonstruirati, pa čak ni zamisliti predivni i zapanjujući poganski svijet. Bio je to svijet u kojem je zdrav razum zaista bio uobičajen.⁵

Ono što sam općenito želio kazati o ovim trima krepostima sada će, nadam se, biti dovoljno jasno. Sve su tri paradoksalne i praktične. Sve su tri paradoksalne upravo zato što su praktične. Hitnost krajnje potrebe i užasno znanje stvari onakvih kakve jesu navele su ljude da postavljaju ove zagonetke te da za njih mriju. Kakvo god bilo značenje kontradikcije, činjenica je da jedina nada koja koristi u bitki jest nada koja nijeće aritmetiku. Kakvo god značenje kontradikcije bilo, činjenica je da jedino milosrđe koje slabi duh želi, ili bilo koji veliki duh, jest ono koje opršta grijehu koji su poput skrleti. Kakvo god bilo značenje vjere, ono uvijek mora značiti sigurnost u nešto što ne možemo dokazati. Stoga, primjerice, vjerom uzvjeravamo u postojanje drugih ljudi.

Ali postoji još jedna kršćanska krepstva koja je očitija i povjesno povezana s kršćanstvom te će ona još bolje dočarati povezanost paradoksa s praktičnom nužnošću. Ta se krepstva ne može dovesti u pitanje po svojem obuhvatu kao povjesni simbol. Zasigurno je gospodin Dickinson neće dovoditi u pitanje. Bila je to dika stotina junaka kršćanstva. Bila je ruglo stotinama neprijatelja kršćanstva. Ona je u svojoj suštini temelj cijele razlike kršćanstva i poganstva kakvo predstavlja gospodin Dickinson. Mislim, naravno, na krepstva poniznosti. Dakako, sasvim

⁵ Neprevediva igra riječi, u izvorniku: *It was a world in which common sense was really common.*

otvoreno priznajem da se uvelike lažna istočnjačka poniznost (tj. izričito asketska poniznost) pomiješala s glavnom strujom europskoga kršćanstva. Ne smijemo zaboraviti, kada govorimo o kršćanstvu, onda govorimo o cijelom kontinentu kroz tisuću godina. Ali u ovoj bi kreposti, čak i više nego u one tri, izrazio stav koji sam već iznio. Civilizacija je otkrila kršćansku poniznost iz istog hitnog razloga iz kojeg je otkrila vjeru i ljubav. Morala ju je ili otkriti ili izumrijeti.

Veliko psihološko otkriće poganstva, koje ga je obratilo na kršćanstvo, može se precizno izraziti u jednoj frazi. Poganin je zadivljujućom razumnošću odredio uživati u sebi. Na zalasku svoje civilizacije otkrio je kako čovjek ne može uživati u sebi i nastaviti uživati u ičemu drugom. Gospodin Dickinson odveć je vrsnim riječima uklonio potrebu dalnjega razjašnjavanja kada je istaknuo absurdnu plitkost onih koji smatraju da je poganin uživao samo u materijalnom smislu. Naravno, uživao je ne samo u intelektualnom, već u moralnom i duhovnom smislu. Ali uživao je sebe, što je zapravo nešto sasvim prirodno. Dakle, psihološko je otkriće jednostavno bilo ovo: dok se pretpostavljalо da će se maksimalan užitak postići proširivanjem svoga ega u beskonačnost, istina je da se najpotpuniji mogući užitak postiže svodeći svoj ego na ništicu.

Poniznost je stvar koja neprestano obnavlja zemљu i zvijezde. Poniznost, a ne dužnost, sprječava zvijezde od neoprostive pogreške povremene rezignacije. Kroz poniznost su nam najdrevnija nebesa uvijek svježa i silna. Prokletstvo koje je došlo prije povijesti obilježilo nas je sklonosću umaranja od čuda. Kada bismo prvi put ugledali sunce, tada bi nam se činilo kao najstrašniji i najdivniji meteor. Sada kada ga ugledamo stoti put, nazivamo ga odvratnim i svetogrdnim riječima Wordswortha, „svjetлом običnog dana“. Skloni smo povećavanju svojih zahtjeva. Počinjemo zahtijevati šest sunca, plavo sunce ili zeleno sunce. Poniznost nas neprestano vraća u prvotnu tamu. Tamo je svako svjetlo blještavo, zadivljujuće i iznenadno. Dok ne shvatimo tu iskonsku tamu u kojoj nemamo ni vid ni očekivanja, ne možemo dati srčanu i djetinju hvalu veličanstvenoj divotii svih stvari. Kao i većina modernih pojmove, pojmovi „optimist“ i „pesimist“ su besmislice. Ali ako se mogu iskoristiti u ikakvom maglovitom značenju, možemo kazati da je u ovoj velikoj istini pesimizam temelj optimizma. Čovjek koji uništi sebe stvorí svemir. Samo je poniznom čovjeku sunce zaista sunce. Samo je njemu more zaista more. Kada gleda sva lica na ulici, tada shvaća ne samo da su ti ljudi živi, već i s dramatičnim zadovoljstvom shvaća da nisu mrtvi.

Nisam govorio o drugom vidu otkrića poniznosti kao psihološke nužnosti jer se na njemu češće ustraje te je po sebi očitiji. Ali je jednako jasno da je poniznost trajna nužnost koja uvjetuje trud i samopropitivanje. Jedna od grubih pogriješaka jingoističke politike jest misao da je nacija jača ako prezire druge nacije. A zapravo su najjače nacije, primjerice Prusija i Japan, imale skromne početke, ali nisu bile preponosne stajati pored nogu stranaca i učiti sve od njih. Gotovo svaka neprijeporna i upravljana pobjeda bila je pobjeda plagijatora. To je, doduše, samo djelomičan nusproizvod poniznosti, ali je ipak njezin proizvod te je stoga uspješan. Prusija u svojem unutarnjem postrojenju nije imala kršćansku poniznost, stoga je njezino unutarnje postrojenje mizerno. Ali imala je dovoljno kršćanske poniznosti da ropski oponaša Francusku (pa čak i poeziju Fredericka Velikoga), te je na kraju imala čast pokoriti ono što je ponizno kopirala. Slučaj Japana još je očitiji. Jedina njihova kršćanska i lijepa krepst jest da su se ponizili do uzvišenja. Međutim, sve te aspekte poniznosti povezane s temom truda i težnje postavljenom nam standardu ostavljam po strani jer su je dovoljno naglasili gotovo svi idealistički pisci.

Možda bi pak vrijedilo ukazati na zanimljivu neskladnost poimanja poniznosti između modernoga poimanja snažnih ljudi te popratnih zabilješki tih snažnih ljudi. Carlyle je prigovarao na izjavu da nijedan čovjek ne može biti junak svojem slugi. Svako mu se razumijevanje može ukazati ako je jednostavno i u prvom redu mislio da je fraza omalovažavanje štovanje junaka. Štovanje junaka doista je plemenit i ljudski impuls. Junak može biti manjkav, ali štovanje rijetko kada. Može biti da nijedan čovjek ne bi bio junak svojem slugi, ali svaki bi čovjek bio sluga svojem junaku. No zapravo i izreka i Carlyleova misao na njoj izgrađena zanemaruju najvažniju stvar. Nije konačna istina da nijedan čovjek nije junak svojem slugi. Konačna psihološka istina koja je i temelj kršćanstva jest da nijedan čovjek nije junak samome sebi. Prema Carlyleovom smatranju, Cromwell je bio snažan čovjek. Prema Cromwellu, on je bio slabici.

Slaba točka cjelokupne Carlyleove obrane aristokracije zaista leži u njegovoj najslavnijoj izreci. Rekao je da su većina ljudi budale. Kršćanstvo sa sigurnijim i čvršćim realizmom navodi da su svi ljudi budale. Ta se doktrina ponekad naziva doktrinom istočnoga grijeha. Može se isto tako opisati kao i doktrina jednakosti svih ljudi. Ali suština je jednostavno ova: koje god primarne i dalekosežne moralne opasnosti utječu na neke ljudi, one utječu i na sve ljudi. Svi ljudi u kušnji mogu postati lopovi; svi ljudi u nadahnuću mogu postati junaci. Ta doktrina potpuno

uklanja Carlyleovu (ili bilo čiju) patetičnu vjeru u „mudru nekolicinu“. Ne postoji mudra nekolicina. Svaka aristokracija koja je ikad postojala u svim se bitnim točkama ponašala točno kao mala banda. Svaka oligarhija nije ništa drugo doli škvadra ljudi na ulici; hoću reći, bijahu veoma veseli, ali nipošto nepogrešivi. I nijedne oligarhije u svjetskoj povijesti nisu u praktičnom djelovanju završile tako loše kao ponosne oligarhije, primjerice Poljska i Venecija. A vojske koje su najbrže i najiznadnije slomile svoje neprijatelje bile su vjerske vojske, primjerice muslimanske ili puritanske. Vjerska vojska po svojoj prirodi može biti definirana kao vojska u kojoj se svaki čovjek uči poniziti, a ne uzvišavati. Mnogi moderni Englezi govore o sebi kao o snažnim i čvrstim potomcima njihovih snažnih i čvrstih puritanskih predača. A zapravo, kada bi ugledali kravu, pobegli bi od nje. Ako bi jednoga njihovoga pretka, primjerice Bunyana, upitali je li snažan i čvrst, on bi u suzama odgovorio da je mekan kao voda. I zbog toga bi mogao podnijeti mučenja. I dok je s jedne strane krepot poniznosti dovoljno praktična da donosi pobjede u bitkama, uvijek će biti dovoljno paradoksalna da zbunjuje cjevidlake. Tu je u zajedništvu s krepošću milosrdne ljubavi. Svaka velikodušna osoba priznat će da bi milosrđe trebalo pokrivati grijeh koji je neoprostiv. Jednako bi se tako složili da je jedina vrsta ponosa koja je za svaku osudu ona kada osoba ima nešto svoje na što bi bila ponosna. U pravoj mjeri, ponos koji ne udi karakteru jest ponos koji čovjeku ne pridodaje nikakvu vlastitu zaslugu. Stoga, ne šteti da je čovjek ponosan na svoju državu i poprilično malo šteti ako je ponosan na svoje pretke. Više mu šteti ponos jer je zaradio novac, jer u tome ima više razloga za ponos. Još mu više šteti ako je ponosan na ono što je plemenitije od novca – intelekt. A najviše mu od svega šteti ako sebe vrednuje zbog najvjrednije stvari na svijetu – dobrote. Čovjek koji je ponosan na ono što je zaslužio je farizej; čovjek na kojeg se ni sam Krist nije mogao suzdržati od napada.

Moj prigovor gospodinu Lowesu Dickinsonu i zagovornicima povratka poganskom idealu je stoga ovaj. Optužujem ga za nemar prema konačnim ljudskim otkrićima u moralnom svijetu. Otkrićima konačnim, iako ne toliko materijalnim kao što je otkriće krvotoka. Ne možemo se vratiti idealu razuma i razumnosti. Jer čovječanstvo je otkrilo da razum ne vodi prema razumnosti. Ne možemo se vratiti idealu ponosa i uživanja jer je čovječanstvo otkrilo kako ponos ne vodi prema užitku. Ne znam po kojoj iznimnoj umnoj slučajnosti moderni pisci neprestano prikazuju ideju napretka s idejom neovisne misli. Napredak je očigledna suprotnost neovisne misli. Jer kod neovisnoga i individualističkoga razmišljanja svaki čovjek počinje od početka te vjerojatno dopire onoliko daleko koliko je prije njega dopro